Jegyzőkönyv

Optikai alapmérések

Mérési adatok:

Mérést végezte: Takács Roxána
Mérőtárs neve: Graning Sára (1. mérőpár)
Mérés időpontja: 2019.03.07.
Jegyzőkönyv leadásának dátuma: 2019.03.14.

A mérés célja:

Kísérleti úton vizsgálni a fény különféle jelenségeit, mint például a fénytörés, teljes visszaverődés, elhajlás résen és diffrakció. A fénytörés esetében a törésmutató meghatározása a Snellius-Descartes-törvény alapján, gyűjtőlencsék fókusztávolságának és szórólencsék képalkotásának vizsgálata.

A mérőeszközök

- Kör alakú tábla szög beosztással
- Félkör alakú műanyag lencse
- Lézer
- 60 fokos prizma
- Soksugaras fényforrás
- optikai pad
- Különböző fókusztávolságú szóró- és gyűjtőlencsék
- Ernyő
- Kereszt alakú fényforrás
- Réseket tartalmazó lemez
- Sín
- Vonalzó

Geometriai optika

1. Műanyag-levegő határfelület törésmutatójának meghatározása a törési törvény alapján

A mérés rövid leírása:

A mérés során a beesési és törési szögek között lévő összefüggést igyekeztem bebizonyíani. Két irányban vizsgáltam a jelenséget: optikailag ritkább közegből sűrűbbe hatoló fénysugár esetén (levegőből műanyagba), majd fordítva (műanyagból levegőbe). Az így kapott értékekből megállapítottam a törésmutatót mindkét esetben, ebből már ki tudtam számítani a teljes visszaverődés határszögét, amit méréssel ellenőriztem is.

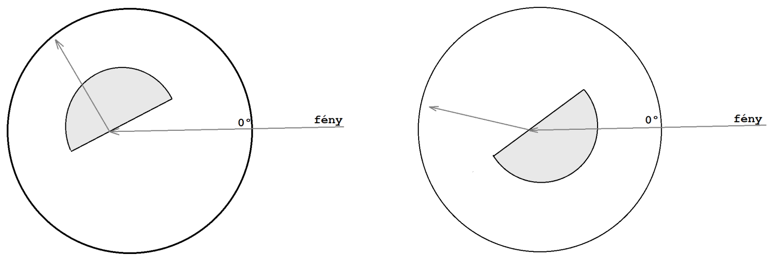

Mérési adatok

Először a ritkább közegből sűrűbbe hatoló fénysugarat vizsgáltam. A méréshez használt mágneses lézert az optikai padra helyeztem, majd úgy állítottam be a szög beosztással rendelkező kör alakú táblát, hogy a lézer fénye éppen a 0 °-ba essen. Ez utána a táblára fektettem a félkör alakú műanyag lencsét úgy, hogy a fény először a síkfelületen a félkör átmérőjének középpontjában lépett be a lencsébe. Mivel a fény minden esetben merőleges érkezik az íves felületre, ezért a közegből kifelé haladva már nem törik meg. Ezért a jelenséget tekinthetjük úgy, hogy a fény optikailag sűrűbb közegben terjedt ezután tovább a mérési pontig. A beesési szöget 10 °-onként 0 °-tól 80 °-ig növeltem, és az így leolvasott törési szögeket írtam be a táblázatba.

Levegő → Műanyag	
Beesési szög [^{o}]	Törési szög [^{o}]
0	0,0
10	7,0
20	13,5
30	20,0
40	26,0
50	31,0
60	35,5
70	39,0
80	41,5

Ezután a másik irányba is elvégeztem a mérést, amikor a fény sűrűbb anyagból halad ritkább felé. Ebben esetben a fény az íves felületen lépett be a lencsébe, és a síkfelületen tört meg. A beesési szöget 10 °-tól 40 °-ig 5 °-onként növeltem, és az így leolvasott törési szögeket írtam be a táblázatba.

Műanyag $\rightarrow$ Levegő	
Beesési szög [^{o}]	Törési szög [^{o}]
0	0,0
10	15,5
15	23,0
20	31,0
25	39,5
30	48,5
35	59,0
40	75,0

A mérés kiértékelése:

A beesési szög és a visszaverődési szög szinuszának hányadosából kiszámíthatjuk a második közegnek az első közegre vonatkoztatott törésmutatóját:

$$\frac{sin(\alpha)}{sin(\beta)} = n_{2,1}$$

A beesési szög szinuszát ábrázoltam a törési szög szinuszának függvényében, és egyenest illesztettem a kapott pontokra.

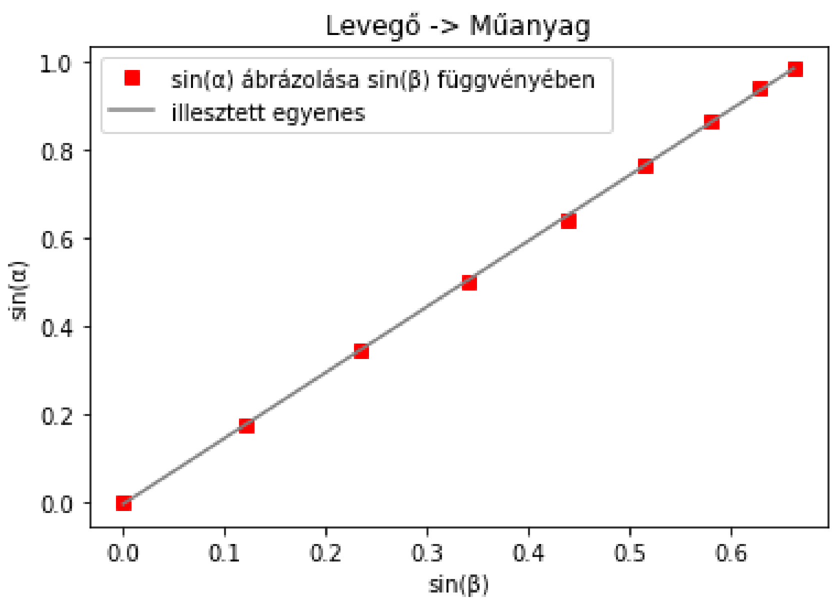

A mért értékeket felírhatjuk a $sin(\alpha) = n_{2,1} \cdot sin(\beta) + C$ alakban. Ábrázoltam a függvényt és illesztettem rá egyenest, aminek az egyenlete:

$$sin(\alpha) = 1.49647 \cdot sin(\beta) - 0.00640255$$

Az illesztés alapján tehát a műanyag levegőre vonatkoztatott törésmutatója:

$$n_{2,1} = 1.49647$$

Fordított esetben is illesztettem egyenest a kapott pontokra.
A mért értékeket itt is felírhatjuk a $sin(\alpha) = n_{1,2} \cdot sin(\beta) + C$ alakban. Ábrázoltam a függvényt és illesztettem rá egyenest, aminek az egyenlete:

$$sin(\alpha) = 0.66909843 \cdot sin(\beta) - 0.00224174$$

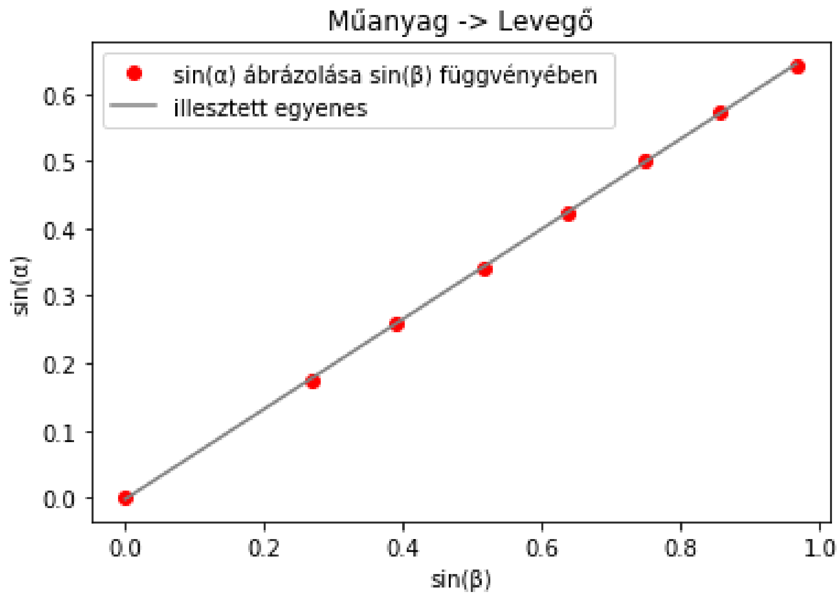

Az illesztés alapján tehát a műanyag levegőre vonatkoztatott törésmutatója:

$$n_{1,2} = 0.66909$$

Az eredmény összhangban van az előző méréssel, mert az alapján felírható az összefüggés $n_{1,2} = \frac{1}{n_{2,1}} = 0.6682$ és az eltérés kevesebb, mint 1 %.
A mérési hiba oka a szögek leolvasásának pontatlanságából származik.

Határszög mérése:

A mérés során 42°-ot kaptam a határszögre. Ezt megkaphatjuk a megállapított törésmutató alapján is, ha megszorozzuk a törésmutatót a határszöggel egyet kell kapnunk. Ez alapján felírhatjuk, hogy $\sin(\alpha_{hatarszög}) \cdot n_{1,2} = 1$, azaz $\alpha_{hatarszög} = \arcsin(n_{1,2}) = 41,996^o$. Ebből látszik, hogy a mérés egészen pontosnak bizonyult ebben az esetben is, mivel a számolt érték a leolvasási hibahatáron belül van.

2. Közeghatáron történő visszaverődés és törés vizsgálata 60 fokos prizma segítségével

A mérés rövid leírása:

Közeghatárhoz érve a fénynyaláb egy része visszaverődik, másik része megtörik. Ebben a kísérletben ez a két jelenség egyidejűleg megfigyelhető. A mérés lényege, hogy fehér párhuzamos fénysugarakat irányítunk egy háromszögalakú prizmára. A prizma másik oldalán kilépő fénysugarak eltérültek, és látszott, hogy a különböző színűkomponenseik különböző mértékben törtek meg (a piros legkevésbé, a lila leginkább).

Mérési adatok:

60°-os prizma	
Elfordulás szöge	3

A mérés kiértékelése:

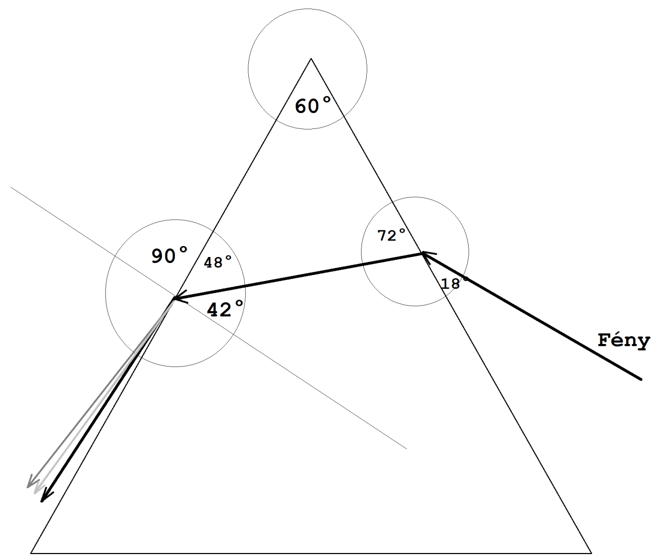

A prizmát kezdetben úgy állítottam be, hogy az egyik oldala párhuzamosan legyen a fénysugarakkal. Amikor ehhez az állapothoz képest 3 fokkal elforgattam már nem léptek ki a fénynyalábok a prizma túlsó oldalán.
A határszöget geometriailag is kiszámoltam, hogy ezzel is ellenőrizzem a kísérlet pontosságát. A háromszög belsejében a falra érkező fény beesési szöge 42° a teljes visszaverődés esetében (előző mérésből kapott érték). Az oldalhoz mért szöge ebből számolva tehát $90^o - 42^o = 48^o$. A háromszög belső szögeinek összegéből kiszámoltam, hogy a prizmába belépéskor a prizma belsejében a fénynyaláb az oldalhoz mérve 72°-os szögben van, tehát a törési szög itt $90^o - 72^o = 18^o$. A beesési szöget megkaphatjuk a következő összefüggésből:

$$\alpha = \arcsin(\frac{\sin(18^o)}{n_{2,1}}) = 27,62^o$$

Azaz $30 - 27,62 = 2,38$ elfordulást kellett volna mérnem. Ebből látszik, hogy sikerült jól leolvasnom a határszöget, hiszen ez alapján annak 2 és 3 között kellett lennie, viszont a táblán csak az egész fokok voltak feltüntetve.

3. Gyűjtőlencse fókusztávolságának meghatározása

A mérés rövid leírása:

A mérés célja a gyűjtőlencse fókusztávolságának megállapítása a leképezési törvény ismeretében. Megkerestem a gyűjtőlencsével leképezett éles képet, mind a tárgyhoz közeli, mind a képhez közeli állapotban és ezeknek a távolságát használtam fel a kiértékelés során.

Mérési adatok:

Az ernyő és a tárgy távolságát (d) 10 cm-enként, 50 cm-ig csökkentve megismételtem a mérést. A k_1 és k_2 a lencse és a kép távolságát, a t_1 és t_2 pedig a tárgy és a kép távolságát jelöli.

d [cm]	k_1 [cm]	t_1 [cm]	k_2 [cm]	t_2 [cm]
100	87,9	12,1	12,1	87,9
90	77,6	12,4	12,3	77,7
80	67,3	12,7	12,7	67,3
70	56,9	13,1	13,0	57,0
60	46,3	13,7	13,6	46,4
50	34,9	15,1	15,1	34,9

A mérés kiértékelése:

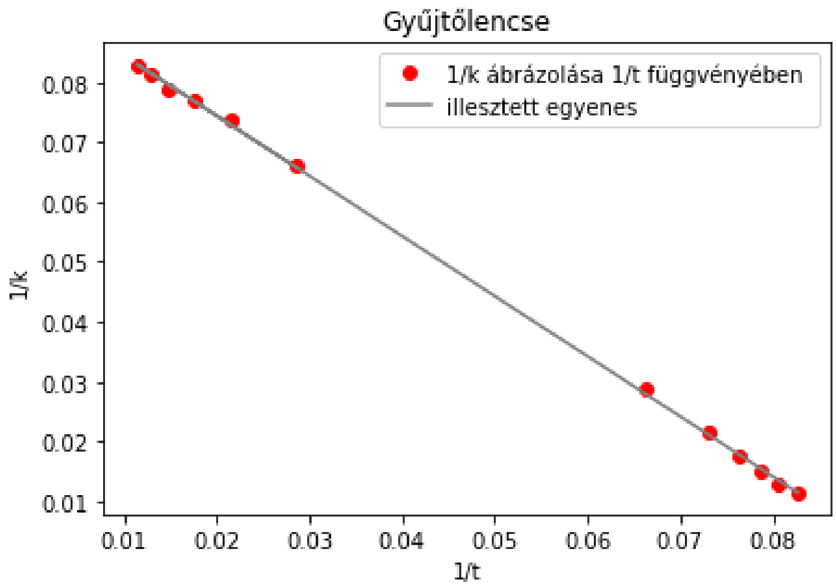

A leképezési törvény:

$$\frac{1}{f} = \frac{1}{k} + \frac{1}{t} \tag{1}$$

Ezt átalakítva felírhatjuk, hogy:

$$\frac{1}{k} = -\frac{1}{t} + \frac{1}{f}$$

Ábrázoltam a képtől való távolság reciprokának függvényében a tárgytól való távolság reciprokát. A pontokra illesztett egyenes egyenlete:

$$y = -1.00463407 \cdot x + 0.0944471$$

Ebből kiszámoltam a tengelymetszeteket, amelyek egyenlőek a fókustávolság reciprokával:

$$\frac{1}{f_x} = 0.09401144\ \frac{1}{m}$$

$$\textit{és}$$

$$\frac{1}{f_y} = 0.09444711\ \frac{1}{m}$$

Ebből azt kaptuk, hogy a mért értékeink szerint a lencse fókusztávolsága az y tengely metszetből számolva $10,58\ cm$, az x tengely metszetéből számolva pedig $10,63\ cm$.A kapott értékek f_x-re és f_y-ra egymástól csak alig egy milliméterre térnek el , viszont az állítólagos fókusztávhoz képest (ami 10 cm volt) több, mint fél centivel többet mutatnak.

Hibaforrások:

A pontatlanság származhatott:

- a hosszúság leolvasásának pontatlanságából
- a sinen a lencsét nehéz volt mozgatni, ezért az apró korrigálásokra nem mindig volt lehetőség
- nem lehetett könnyen eldönteni, hogy pontosan mikor a legélesebb a kép

4. Szórólencse képalkotása

A mérés rövid leírása:

A mérés során egy szórólencse (-15 cm fókusztávolságú) képtávolságát kell megállapítanom. Mivel a szórólencse ernyővel fel nem fogható virtuális képet alkot a tárgyról, ezért rajta keresztül lehetett csak megnézni, ahol egy egyenes állású kicsinyített képet láttam. A virtuális kép helye, a virtuális képtávolság így nem állapítható meg. Ezért a tárgytávolság megmérése után a 20 cm-es fókusztávolságú gyűjtőlencsét is elhelyeztem az optikai padon, ezután mintha az ez által leképezett tárgy a szórólencse virtuális képe lenne, az ernyőt mozgatva megkerestem az éles képet. Majd a szórólencsét elvettem és azt tapasztaltam, hogy a kép megnőtt,de ismét életlenné vált. Most a tárgyat mozgatva kerestem meg újból az éles helyzetet.

Mérési adatok:

	$[cm]$
Szórólencse helye:	30,0
Fényforrás/tárgy helye:	10,0
Gyűjtőlencse helye:	65,0
Ernyő helye:	99,5
Fényforrás új helye:	21,0

A mérés kiértékelése:

Ezek szerint a szórólencse virtuális képtávolsága 9 cm volt (szórólencse helyéből kivonva a fényforrás új helyét). Ebből a leképezési törvény alapján kiszámoltam a fókusztávolságot, ami $-12,86$ cm lett. Ez a megadott értékhez (-15 cm) képest körülbelül 2 cm-rel eltér.

Hibaforrások:

A pontatlanság származhatott:

- a hosszúság leolvasásának esetleges pontatlanságából
- a sinen a lencsét nehéz volt mozgatni, ezért az apró korrigálásokra nem mindig volt lehetőség
- nem lehetett könnyen eldönteni, hogy pontosan mikor a legélesebb a kép

Fizikai optika

5. Résen való elhajlás vizsgálata

A mérés rövid leírása:

Amikor a fény keskeny résen halad át diffraktál, más szóval elhajlik. Az ernyőn ez sötétebb és világosabb pontok képében figyelhető meg. A feladat ennek a képnek a vizsgálata volt. Meg kellett mérni a két első és a két második kioltás között a távolságot, majd ebből ki kellett számítani a kis rés nagyságát.

Mérési adatok:

r [mm]	m1 [cm]	Δm1 [cm]	m2 [cm]	Δm2 [cm]
0,04	4,2	0,05	8,4	0,05
0,08	2,0	0,05	4,0	0,05
0,16	0,9	0,05	1,9	0,05

Ernyőtávolság	
$L[cm]$	109
$\Delta L[cm]$	0,05

Hullámhossz	
$\lambda[nm]$	670

A mérés kiértékelése:

Ezekből az adatokból kiszámítható a résméret (a) a következő összefüggés alapján:

$$a = \frac{n\lambda D}{y} \tag{2}$$

(Ahol y a mért távolság fele, n a kioltás sorszáma középről haladva, D pedig az ernyő távolsága.)

$r = 0.04\ mm$			
Kioltás sorszáma	$2y\ [cm]$	$y\ [cm]$	a [mm]
$n = 1$	$4,2$	$2,1$	0.03477
$n = 2$	$8,4$	$4,2$	0.03477

$r = 0.08\ mm$			
Kioltás sorszáma	$2y\ [cm]$	$y\ [cm]$	a [mm]
$n = 1$	$2,0$	$1,0$	0.07303
$n = 2$	$4,0$	$2,0$	0.07303

$r = 0.16\ mm$			
Kioltás sorszáma	$2y\ [cm]$	$y\ [cm]$	$a\ [mm]$
$n = 1$	$0,9$	$0,45$	0.16228
$n = 2$	$1,9$	$0,95$	0.15374

A táblázatból látszik, hogy az általam kiszámolt résméretek általában kisebbek, mint a hivatalos értékek, de összességében jó eredményeket kaptam. Ahogy növeltem a résméretet, a kioltási pontok távolsága is csökkent, a résmérettel fordított arányosságban.

Vizsgáltam ezenkívül másfajta réseket is:
A négyzet alakú résnél az ernyőn egy kereszt rajzolódik ki a világos és sötét pontokból, a hatszöges alakúnál pedig az átlók irányában egy hatszöges rács alakjában elhelyezkedő színes pontok jelentek meg az ernyőn (a pontok között kioltással). A kör alakúnál befelé haladva egyre erősödő fény érkezett az ernyőre.

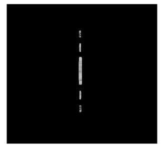 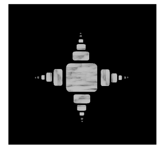

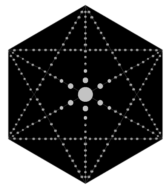 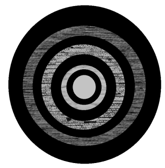

Hibaforrások, Hibaszámítás:

A mérés nem minden esetben lett pontos. Hiba származhatott a mérőműszer pontosságából, valamint a távolság leolvasásából, hiszen nem mindig lehetett pontosan megállapítani, hogy hol van a legnagyobb kioltás (emberi hiba).

A feladatban a résméretet csak képletből tudtuk kiszámolni. Ehhez a képlethez meg kellett mérnünk a kioltások távolságát és az ernyő távolságát. Mivel a résméret kiszámításához felhasználjuk ezeknek a szorzatát és mindkét értéknek van hibája a felsorolt bizonytalanságok miatt, a résméret bizonytalanságát a hibaterjedés képletével számoljuk.

$$\Delta a_i = \left| \frac{\Delta(2y)}{2y} \right| + \left| \frac{\Delta D}{D} \right|$$

$$\Delta a_1 = \frac{0.05cm}{4,2cm} + \frac{0.05cm}{109cm} = 12,3634 \cdot 10^{-3}$$

$$\Delta a_2 = \frac{0.05cm}{8,4cm} + \frac{0.05cm}{109cm} = 6,4110 \cdot 10^{-3}$$

$$\Delta a_3 = \frac{0.05cm}{2,0cm} + \frac{0.05cm}{109cm} = 25,4587 \cdot 10^{-3}$$

$$\Delta a_4 = \frac{0.05cm}{4,0cm} + \frac{0.05cm}{109cm} = 12.9587 \cdot 10^{-3}$$

$$\Delta a_5 = \frac{0.05cm}{0,9cm} + \frac{0.05cm}{109cm} = 56,0142 \cdot 10^{-3}$$

$$\Delta a_6 = \frac{0.05cm}{1,9cm} + \frac{0.05cm}{109cm} = 26,7745 \cdot 10^{-3}$$

Diszkusszió

Az elvégzett mérésekkel és számításokkal igazoltam a kívánt összefüggéseket és tételeket. Megvizsgáltam a fény különféle jelenségeit és jó eredményeket (hibahatáron belüli) kaptam a számolásoknál.

(*Megjegyzés: Az illesztésekhez a számításokat a Python 3 scypi.optimize moduljának curve_fit függvényével végeztem, és az ábrákat a Python 3 matplotlib moduljával készítettem.*)